

ORTUTAY PÉTER

A SELYEMFIÚ

I.

– Na, ez jól esett – mondta Vili, miután egy jót húzott a kriglijében csillogó Zláty Bázsánból. A tetején ujjnyi hab, hideg és csillog, és az apró buborékok szemmel is jól láthatóan törnek felfelé alulról. Szóval úgy, ahogy elő van írva. Hogy jól esett, abban sem kellett kételkednem. Hisz, mint mondta, most jött az uszodából. Úszott egy keveset, több mint kétezer métert, majdnem hármat, mondta nagyképűen, szaunázott, majd a pezsgőfürdőben is ücsörgött egy jó fél órát. Jobb, mint a Riviéra, állapította meg jókedvűen, bizonyítandó, hogy milyen jól él. Naná, hogy ilyenkor csúszik a sör. Akkor meg pláne, ha már két felessel is melegített előtte.

– Tudod – folytatta Vili –, azért szeretek úszni, mert a vízben úgy érzem magam, mint akár ötven évvel ezelőtt, vagy gyerekoromban. Úszni éppúgy tudok, csak már nem olyan gyorsan. Ezt a kétezer métert is tíz perccel több idő alatt teszem meg, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt, de a technikám csak csiszolódhatott, haver, nem igaz? Szóval a vízben kimondottan jól érzem magam. Semmim sem fáj. Még a térdem se, ami amúgy mindig nyíllal. Most már megértem anyámat, amikor arra panaszkodott, hogy „jaj, fiam, úgy fáj a derekam.” Csakugyan fájhatott. Olyannyira, hogy a végén már járni is alig tudott. Csak a fal mellett, hogy el ne essen. Meg minden székben meg kellett kapaszkodnia. Kiderült, hogy porckopása van. Azt meg műteni kellett. Csípőprotézisre volt szüksége. De azt akkor, úgy emlékszem, Ungváron még nem csinálták. Csak Magyarban.

– S itt lép a képhe Pityi, aki az osztálytársam volt – mondta Vili, s elgondolkodott. – Az az érdekes, hogyha valamiről mesélni akarok, akkor mindig az előző, az ungvári életem jut az eszembe. Most is az, bár Pityivel átcsúsztam a mába, itteni magyarországi életembe. Itt is történt velem sok minden, de az nekem valahogy nem érdekes, nem ébreszt bennem mélyebb gondolatokat. Nem tudom, ki mondta, de mondta, hogy az emberben életének első negyede hagyja a legmélyebb nyomot, hagy benne olyan élményeket, melyeket aztán soha nem felejt. Ebben lehet valami. Mert bár itt Magyarországon is sok minden történt velem, például csóró ungváriból

mégiscsak lettem valaki, de ez mind nem érdekes. Jól éltem és élek. Egy olyan időszakban jöttem Magyarországra, amikor a szakmám, a nyelvek, főként az angol igencsak keresett cikk volt. Így nem csoda, ha a diplomámmal, majd a doktorimmal jó voltam tanárnak mindenütt. A gimnáziumban, a főiskolán, de még az egyetemeken is. De ez mind az én szememben már nem olyan nagy *vásziszdász*. Mindössze egy magyarországi értelmiségi kisember mindennapi élete, melyben voltak kisebb-nagyobb sikerek, és kudarcok is persze. De már nem kellett a „priuszos” múltammal törődni, meg azzal, hogy magyarnak születtem. Ergo abban a szovjet világban automatikusan fasiszta, meg minden egyéb voltam, amit egy magyarra ott mondhattak (és mondanak, mint tudjuk, ma is, akkor is, ha az a világ már nem szovjet, hanem valami más). Persze az segített, ha az ember, magyar vagy nem magyar, eladta a lelkét az ördögnek, belépett a pártba, mert úgy döntött, hogy úgyis minden izébe be kell lépni egyszer, ha nem is két lábbal, de eggyel legalább. De csak azért, mert mi mást tehetne ebben a világban, no meg az esetleges karrierért, ha az átlagnál erőteljesebb nyelvcsapásokkal tudott haladni a fényesebb jövő felé. Ezért nem tartom életemnek ezt a későbbi szakaszát különösebben érdekesnek. Csak az érdekes, ami azelőtt volt, ott Ungváron. És igen, Pityi is életem azon szakaszának a része, mert egy iskolába, egy osztályba jártunk. Nem voltunk kimondottan haverok, de jól ismertük egymást. Barátok itt, Magyarországon lettünk. El is mondom, hogy miért. De jó, ne vágjunk a dolgok elibe. Kezdem a legelején.

– Először is, Pityi nem annyira anyámmal kapcsolatban jutott most eszembe, hanem egészen mással. A végén majd elmondom, hogy mivel.

– Természetesen nem Pityi volt eredetileg a neve, hanem István, és ebből lett Pista, illetve Pityi. Mi azonban – rosszul is esett neki nagyon – csak selyemfiúnak hívtuk egymás közt az osztályban. Mégpedig azért, mert nem volt olyan vagány, mint mi. El is mondta szegény később nekem, meglehetősen szemrehányóan, hogy szeretett volna ő is olyan nagyszájú vagány lenni, mint például a Havasi Miki, aki még a rettegett Szimacskó tőritanárnak is visszapofázott, amiért ő, a tanár majd agyoncsapta egy vastag kulcsosomóval. Ha Miki, aki történetesen jó bokszoló is volt, el nem kapja a fejét az utolsó pillanatban, hát meghal. Bele is sápadt Szimacskó, hogy mit tett. Ha eltalálja Mikit, simán ment volna a börtönbe. Vagy olyan, mint a lányok bálványa, a Pipás, aki már tizenhat éves korában az ungvári mestercsapatban játszott. Vagy én, aki kézen állva jött le a harmadik emeletéről a földszintre a lépcsőn. Vagy ha nem vagány, hát tiszta ötös, mint az

Ordódi Jancsi, a matekzseni, aki öt perc alatt úgy levezette a táblán a legnehezebb matematikai tételt is, hogy még Pubi, a matektanárunk is elismerően csettintett, és azt mondta, hogy „ez igen.” Vagy a Rátkai Marika, aki úgy beszélt oroszul, mint Puskin és Lermontov együtt. De hát ez neki, Pityinek nem ment. Nem volt ő rossz tanuló, olyan négyes, ötös volt a lelkem, meg a tornaórán is megcsinálta, amit kellett, de nem volt tiszta ötös, sem pedig vagány élsportoló. S ezt irigyelte tőlünk a Pityi. De mi nem ezért tartottuk selyemfiúnak, hanem egészen másért.

– Ő azon szerencsés gyerekek egyike volt, akinek mind a két szülője otthon maradt. Nem vitték el az apját az oroszok kényszermunkára, mint a legtöbbnek. Valahogy megúsza. Szóval nemcsak anyja, hanem apja is volt, mármint otthon. Azonkívül szép nagy lakásuk is volt a Szobránc utca elején. Nem az az „ó de nagy,” hogy államosították volna a szovjetek, de kicsi sem volt. Úgyhogy meghagyták. És szépen, úriasan, ahogy a régi világban volt szokás, be is volt rendezve az a két vagy három szoba. Nem „zábráltak” el semmit, ami persze mai szemmel nézve tulajdonképpen nem is volt sok. És az anyukája a Pityinek szintén a régi világot képviselte egy kicsit. Jó ruhákban járt, festette magát, vezette a háztartást, olvasott és cigarettázott. No és a legfőbb, ami miatt mi selyemfiúnak mondtuk, az volt, hogy a Pityit is olyan „úriasan” nevelték. Zongoraórára járt, németet tanult egy madámtól, szép tiszta ruhát, jó cipőt hordott, míg mi a legtöbben rongyos nadrágot és lyukas kalucsnit. A német meg a zongora miatt is kinevettük. Szóval ő is egy, a régi világból idecsöppent úri gyerek volt, selyemfiú a mi szemünkben. Nem bántottuk, de nem volt népszerű.

II.

Aztán természetesen múltak az évek. Mindenkinél alakult a sorsa valahogy. Kinek könnyebben, kinek nehezebben, és bizony szem elől is vesztettük egymást. Csak nagyjából tudtuk, mi van, mi lett ezzel vagy azzal. Nemigen sikerült azonnal az egyetemi felvételi, még a legjobboknak sem, lett lévén az illető magyar, ergo lásd lent, mint fent „fasiszta” és a többi. Bezzeg, ha valakinek partizán, ellenálló vagy legalább egy kis pártfunkci volt valamelyik felmenője a városban, a megyében vagy a járásban, nyitva állt előtte az út. De így jött valamilyen fizikai munka, a fiúknál a szovjet hadsereg: a legjobb *álkás* (alkoholista) képző a világon, utána meg úgy, ahogy sikerült. Munka, család, állni a sarat, vagy lefelé a lejtőn és meghalni nyomorban. Az álmok álma Nyugat: értsd Magyarország vagy esetleg Csehszlovákia volt.

Vagy inkább az a jelszó, hogy el innen, ebből a *ványucsájá sztráná-ból*, ebből a büdös szovjet országból, ha lehet, mielőbb, és nem meghalni magyarként Afganisztánban, ha nem muszáj. Mert ez is előfordult, haver; de még mennyire, hogy előfordult. Hozzak fel példákat? Majd legközelebb, jó?

– Pityinek aránylag szerencsésen alakultak a dolgai – folytatta Vili, miután a harmadik korszó Zlaty Bazsánt is legurította. A negyediket is megrendelte, de egyelőre csak méházott előtte. Kelltt még valami az ihlethez, hát kért még egy féldecit. Természetesen vodkát. A whiskyt nem szerette. – Szóval, aránylag, ahogy ő maga mondta. Talán azért, mert makacs és szorgalmas volt. Orvos akart lenni mindenáron. Az orvosira is felvételizett Ungváron, de nem vették fel. Nem volt „priuszos,” mint a legtöbbben közülünk, vagyis az apja nem „ült”, azaz nem hurcolták el negyvenötben sem Szibériába, sem Vorkutára, de hát mégiscsak magyar, s az ilyen ne rontsa itt a levegőt, ha nem muszáj. Kell a hely a friss vérnek, a keleti orosz és ukrán bevándorlónak. Úgyhogy elhelyezkedett valamilyen link állásba, az kellett, mert nehogy mán az kerüljön be a kartonjába, hogy munkakerülő, oszt nekiment másodszor is a felvételinek. De már akkor Szentpéterváron, aminek akkor stflusosan Leningrád volt a becsületes neve. Mi kárpátaljai magyarok tudtuk, eljutott hozzánk is a fáma, hogy bent az országban az egyetemi görék nem nagyon nézik, ki milyen nemzetiségű. Végül is 154 nemzetiség van a nagy Szovjetunióban. Talán magyar nincs egy se. Sőt, nem biztos, hogy hallottak ilyenről is azok, akik a káderlapját nézték. Persze, hogy kinek mi az apukája, arra ott is figyeltek. Ám summa summarum, sikerült. Pityit felvették a Leningrádi Állami Egyetem orvosi karára, ahol kítettetéssel végzett. Mert egy kis szerencséseje volt ott is. Pityi elég sokat mesélt később leningrádi kalandjairól. Akkor már mi irigyeltük. Elmondta többek közt, hogy nagyon bevágódott a dékánál azzal, hogy tudott németül. Ui. NDK-beli fiúk és lányok is tanultak az egyetemen, akik eleinte nemigen tudtak oroszul, németül meg viszont az oroszok nem tudtak. Pityi meg jelentkezett tolmácsnak, *ingyér*. De neki nagyon megérte, mesélte. Először is bevágódott a vezetőségénél, ami azért, nehogy mán tagadja, a vizsgáknál is számított egy kicsit, másodszor meg gyakorolhatta a nyelvet. Itt Ungváron a Hochdeutsch-öt sajátította el Ligeti nénitől, de az NDK-beli fiúk meg lányok többsége berlini volt, és Pityi is áttért a berlini kiejtésre és szlengre. Egész jól ment neki, hallottam beszélni németekkel. A harmadik hozadéka a nyelvtudásnak meg az volt, hogy egy német kislánnyal egymásba szerettek, és együtt is voltak vagy hét évig (az orvosin ennyit kellett ott tanulni), amennyire csak lehetett – mert a Szovjetunóban, mint tudod, igencsak „vigyáztak” a diákság erkölcsi tisztasá-

gára – egészen a diplomaosztásig. Aztán meg... Szóval, az élet nem fenéki tejfel. Vagy érthetőbben, nem nyalóka, ahogy jó anyám is szokta volt mondani. A kislány hazament az NDK-ba, Pityi meg visszajött Ungvárra. Illetve kiküldték valami Isten háta mögötti kis faluba körzeti orvosnak. Itt valahol, Kárpátalján. Még szerencse, hogy nem a Kuril-szigeteken valahová. Hisz az is része a nagy szovjet hazának. Ott is szükség van orvosra. Aztán a minisztériumokban nem igazán voltak e földi istenek olyasmire tekintettel, hogy az illető a hatalmas mamutbirodalomnak történetesen épp a másik végében lakik, és oda köti minden: szülőföld, nyelv, közösség, papa, mama, a barátok, és minden más ilyen apróság.

– És itt elváltak útjaink Pityivel egy időre – mesélte Vili. – Ő ugyanis hamarosan Magyarországra költözött a szüleivel. Én itt maradtam Ungváron, és csak jóval később sikerült az Isten lábát megfogni, átjönni a hazámba, mert nekem mégiscsak Magyarország a hazám, és nem az a (kurva... kibaszott...) Szovjetunió, és itt egzisztenciát teremteni. Nem volt könnyű, hisz... mit is mondjak. Kérdeztek például tőlem is olyasmit nagyokos emberek és hazafiak, hogy „mit keresel te itt Magyarországon, te ruszki?” Vagy... No, sehogy sem tudom megállni, úgyhogy elmondom. Nem velem történt, de tipikus eset. Tanulj belőle, mert nagy az Isten állatkertje, és sok állatfaj van benne. De ezt biztos te is tudod, úgyhogy nem ragozom. De az eset a következő. Ezt is a Pityi mesélte, mert vele történt, ezért az első személy.

III.

– Akkoriban (a hetvenes évekről beszélünk), tudod, az úgy volt, hogy le kellett mondani előző állampolgárságodról, mely az én esetemben a szovjet volt, és aztán kérvényezni a magyart, hogy aztán megkapjad a sárga és a kék után a piros fedeles személyit. No, eljutottam odáig, hogy bemehettem a rendőrség illetékes osztályára, ahol egy rendőrhölgy intézte a dolgaimat, hogy kérelmezsek. Hát akkor lássuk, mondja a hölgy. A neve? Mondom. Születési év, hónap és nap? Mondom. Helye? Mondom, hogy Ungvár. Beírja. Ország? Mondom, hogy Magyarország. Néz, majd a fejét rázza. – Ungvár – mondja – nincs Magyarországon. Azt kell beírnom, hogy Uzsgorod (sic!) és hogy Szovjetunió. – Mondom erre, hogy amikor én születtem, 1942-ben, Ungvár Magyarország volt. Nem, az nem lesz jó: Uzsgorod, Szovjetunió, kardoskodik. Erre azt mondom neki: – Nézze, hölgyem, az első magyarországi zsidó gettót 1943-ban Munkácson hozták létre, ami most szintén a Szovjetunióban van. Ott közvetlenül Ungvár mellett, negyven kilométerre. Akkor most az első ma-

gyarországi zsidó gettót is a szovjetek létesítették a Szovjetunióban? A hölgy nagyot nézett, és szó nélkül beírta: Ungvár, Magyarország. Ezt is megharcoltam. – Mesélte Pityi, én meg szóról szóra az agyamba véstem, és ha történetesen az én esetemben sem lettek volna hajlandók elismerni, hogy Magyarországon, Ungváron születtem, akkor biztos én is így cselekszem. Vagy át se veszem a személyim és maradok cigánynak. No, mindegy. Folytassuk.

– Itt Magyarországon Pityivel Pécssett találkoztam ismét. Mert ott lakott. Ezt tudtam, és amikor úgy alakult, hogy Lux Alfrédné igazgatóasszony oda küldött szakmai továbbképzésre már a budapesti Arany János Gimnáziumból, ahol mint angol nyelvtanár működtem, hát felkerestem. A fent említett dolgokat is, mármint azt, hogy milyen rosszul esett neki, hogy ő volt a selyemfiú az osztályban, és a többit akkor mondta el nekem egy nagy adag szemrehányással a hangjában.

– Pécssett jól ment a sora. A városi kórház sebészeti osztályán lett főorvos, és nem is akármilyen. Volt valaki, akit igazán respektáltak, elismertek a városban, sőt az országban. Már külföldön is volt neve. Hasi sebész volt Pityi, nagyon bonyolult műtéteket végzett, legtöbbször mindenféle balesetek áldozatait operálta meg. Sokan köszönhették neki az életüket, bizony. Rengeteget dolgozott, és nagyon szerette a munkáját. Amikor egyszer megkérdeztem tőle, hogy „te, Pityi, hogy bírsz roncsolt belekben, vérben, fekáliában meg ilyesmikben vajúdni? Nem undorodsz?” Rám nézett értetlenül, és így válaszolt: „De hisz ettől nincs is szebb a világon!”

– Példás volt a családi élete is. A felesége, Éva nővér volt abban a kórházban, ahol a Pityi orvos. Pityi nem beszélt róla, de azt hiszem, ez egy olyan orvos-nővér szerelem lehetett, melyről kedvenc szerzőm, F. Scott Fitzgerald is sokat írt elbeszéléseiben. Egy esetet azonban elmondott vele kapcsolatban. Még pedig azt, hogy amikor még fiatal orvosként Pécsre került dolgozni, más fiatal kollégákkal, lelkes, de bohó fiatalokkal, akárcsak ő, akikben csak úgy tomboltak a hormonok, az ifjúi vér és hév, szívesen nézegették a pécsi gimnáziumok végzőseinek tablóképeit, természetesen elsősorban a csini kis csajokat gusztálták, és megbeszélték, hogy melyik is az a kis elsőbálozó jányka, akit a legszívesebben felkérnének egy-egy fordulóra. Pityinek határozottan megakadt a szeme az egyikén, és mondta is, hogy azt akár feleségül is venné. És mit ad Isten, akit elvett, mint később kiderült, amikor felesége régi fényképeit nézegette, hogy az a végzős *debutanté*, aki akkoriban Pityinek annyira tetszett, nem volt más, mint Éva, vagyis a felesége, akit elvett. Ezen jól kellett nevetni. Meg is tették.

– Két gyerekük volt, akiket Pityi kábé úgy nevelt, mint ahogy őt a szülei. A fia a kötelezőn kívül franciául is tanult. Egyszer egy válogatott mérkőzés előtt halottam, ahogy a francia himnuszt énekelte, echte francia kiejtéssel. A lánya természetesen zongoraórákra is járt. Szép nagy lakásuk volt a belvárosban. Az anyós is velük élt, akit Pityi szeretett, mert jól megértették egymást, különösen azóta, amikor látta, hogy összegyűjti nyálát és leköpi (mármint az anyós) a szovjet „felszabadítók” emlékművét. Ezek szerint egységes ideológiai platformon álltak, melynek alapja a szovjetgyűlölet volt. Persze, ezt akkor nemigen volt szabad mutatni itt Magyarországon. Hisz tudjuk, a Kádár-rendszer a marxizmus-leninizmusra, a szovjet-magyar *druzsábára* épült. A Szovjetunióra egy rossz szót sem volt szabad mondani, még Hofinak sem, mert akkor... A Pityi esetében ez – mondjuk – azt jelentette volna, hogy nem lesz főorvos ebben az életben soha.

– Azért is emlékszem Pityire szeretettel, mert nemcsak haver, hanem önzetlen, segítőkész jó ember is volt, akinek nem a szája, mint Mikinek, hanem a szíve volt nagy. Fentebb már említettem, hogy anyám sokat szenvedett a porckopása miatt, és műteni kellett. Amikor elmondtam Pityinek, hogy ezt Ungváron nem tudják még csinálni, és hogy anyám mennyire szenved, rögtön felajánlotta, hogy idehozhatja Gabi nénit Pécsre, és megkéri barátját, a legjobb specialistát itt Magyarországon, Forgon professzort, és ő megműti. Természetesen nem győztünk hálálkodni, de Pityi csak legyintett: hagyjuk már, hisz ez csak természetes, nem? De amikor anyám már itt feküdt a kórházban, akadt egy kis galiba. Csak annyi, hogy kiderült, hogy anyám nem magyar állampolgár, hanem szovjet, azaz külföldi. S ez esetben meg kell bizony fizetni a műtét árát, mert ez a törvény. A kérdés csak az volt, hogy miből fizessünk? Szovjet nyugdíjból? Vagy akár a magyarországi tanári fizetésemből? Százezreket? No, erre mondta Sinkovics a *Tizedes és a többiekben*, hogy „ne nevetess, mert cserepes a szám.” Mehetünk volna vissza Ungvárra műtét nélkül. De Pityi nem hagyta annyiban. Két hétig kilincselte az illetékeseknél, még a minisztériumba is felutazott Pestre, és... győzött. Hogyan csinálta, nem tudom, de Forgon professzor megműtötte anyámat, *ingyér*’. Szegény anyám, még sokáig élt ez után fájdalommal nélkül. Egy kicsit bicegett ugyan, és botot is használt, de járt. Egyenesen, nem kellett minden székbe megkapaszkodni.

– Tovább is ragozhatnám Pityi barátom tetteit, de nem teszem. Így hát csak annyit mondok még, hogy szép és tartalmas életet élt ungvári osztálytársam, akit mi egy kicsit lenézően kereszteltünk el úgy, hogy selyemfiú. De-hogy volt ő az! Derék, egészséges, erős ember volt a Pityi. Na, hallod! Nyolc

órán át is ott állt egy szerencsétlen mellett, aki vagy meghal, vagy életben marad, és ez csak tőle függ, és aztán vágni, vagdosni, majd aztán összevarrni. Hát kell egy kis fizikum hozzá, nem? Egyszer kirándultunk is valahová a környéken, és úgy legyalogolt, engem, a sportembert, hogy csak úgy füstölt. Dehogy volt ő selyemfű...

– Sajnos a végén őt sem kerülte el a nagy élet-tragédia. Úgy hatvan valahány éves korában elvesztette leghűségesebb társát az életben, a feleségét, akit imádott. Méhrákja volt, és amikor észrevették, már késő volt. S ezt Pityi sehogy sem tudta megbocsátani magának. Hogy ő, a nagy profi sebész, ezt nem látta, nem vette észre. Miért büntetsz ezzel, Isten? Saját magát hibáztatta. És ezt a tragédiát, sajnos, sehogy sem tudta kiheverni. Egy-két évre rá utána is ment szépen. Ő, nem lett öngyilkos, dehogy lett az. Ahhoz ő túlságosan is tisztelte az életet. Csak elment szépen utána, utánahalt. Mint ahogy... Mint ahogy... Szóval elmondom.

– Fentebb, ugye, azt írtam, hogy Pityi nem annyira anyámmal kapcsolatban jutott most per pillanat eszembe, hanem egészen mással, és hogy a végén elmondom, hogy mivel. Hát akkor legyen.

– Nem is olyan régen fordítottam le magyarra Jeszenyin egyik prózai művét, egy elbeszélést: *Bobily i Druzszok* volt a címe oroszul. Egyszerű kis mindennapi történet, bárhol előfordul vagy előfordulhatott. De maga az írás a legtökéletesebb líra prózában, mint minden, amihez Jeszenyin csak hozzányúlt. Szólt pedig a történet egy szegény parasztról (*Bobily*), annak meg egy korc kutyájáról, aki hűséges társa és barátja (*Druzszok*). A szegény parasztnak magának sem volt mit enni soha, de a kutyát nem hagyta volna el a világért sem: az utolsó falatját is megosztotta vele. Hiába mondták neki a falubeliek, hogy kergesse el, hisz nincs semmije, de nem tette. Szerette, társa volt az egyedülállóban, akivel gyakran még beszélgetett is. De aztán, mint lenni szokott, a szegény paraszt megbetegedett, és meghalt. És amikor a falusiak eltemették, a kutya odafeküdt a sírjához, lábával kaparta a földet, hogy kiássa onnan a gazdit, a barátját, sírt, nyüszített, vonított, és... ott maradt. A sír mellett meg volt egy fa, annak az egyik ágára rászállt egy kakukk, és elkakukkolt egy szép mesét hűségről, barátságáról a szegény paraszt és a kutya felett.

– Nos, egy ilyen kakukk szerettem volna most én is lenni, aki megpróbál szegényes kakukk nyelven eldadogni egy igaz mesét hűségről, barátságról, helytállásról, egy régi barátjáról. *Requiescat in pace*, kedves barátom... Te meg ne haragudj, haver, ha sokat pofáztam. Igyunk inkább még egy korsóval, Pityi barátunk emlékére is.